

Εἰκ. 14.— Προσωπογραφία τοῦ κτίτορος πρωτοστράτορος Θεοδώρου.

Είκ. 15.— Προσωπογραφία τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ, ἀδελφοῦ τοῦ κίτορος.

ναικῶν εἶναι δυστυχῶς σχεδὸν κατεστραμμένα. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξιον εἶναι τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν γυναικῶν (εἰκ. 19), ὅπερ εἶνε αὐτὸ τοῦτο ὅπερ καὶ σήμερον ἔτι φέρουσι τοῦ Πωγωνίου αἱ γυναῖκες. Συνίσταται δὲ τοῦτο ἐξ ἑνὸς δαντελλωτοῦ χρωματιστοῦ κεκρυφάλλου ἐμφανιζομένου εἰς τὸ μέτωπον (δοντίτσα) καὶ ἑνὸς λευκοῦ μανδηλίου (κεφαλοπάνι) τοποθετουμένου, οὕτως ὥστε ἄνω μὲν νὰ εἶνε ὀριζόντιον, κατφερόμενον δὲ νὰ περιβάλλῃ ἑκατέρωθεν τὰς παρειὰς καὶ τὴν σιαγόνα (εἰκ. 20)

Αἱ προσωπογραφίαι, ἃς περιεγράψαμεν, διαφέρουσι τῶν ἀγιογραφιῶν ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν ἐκτέλεσιν. Τὰ πρόσωπα ἀπεδόθησαν κατὰ φύσιν. Πράγματι ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὰ ὄτα, ἅτινα εἶναι ἐσχηματοποιημένα, τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικὰ οὐδὲν τὸ συμβατικὸν παρουσιάζουσι. Αἱ σάρκες ἔχουσι ἑλαφρὰν πλάσιν ἐπιτυγχανομένην διὰ καστανῶν ἀποχρώσεων τεθειμένων ἐπὶ ὠχρᾶς ἐπιφανείας. Μικραὶ λευκαὶ γραμμαὶ τίθενται ἐπὶ τοῦ μετώπου, τῆς ρινὸς καὶ τῶν μῆλων, ἧτοι εἰς τὰ μᾶλλον ἐξέχοντα μέρη. Εἶναι οἱ πρόδρομοι τῶν μικρῶν παραλλήλων γραμμῶν, αἵτινες θὰ χαρακτηρίζωσιν ἀργότερον τὰς εἰκόνας τῆς λεγομένης κρητικῆς σχολῆς¹. Γενικῶς δ' εἰς τὰς προσωπογραφίας τοῦ Βουλγαρελίου δύναται τις ἄπαξ ἔτι νὰ πιστοποιήσῃ τὴν ἐπίδρασιν ἣν ἤσκησεν ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἡ ἑλληνιστικὴ παράδοσις τῆς προσωπογραφίας. Δύναται δ' ἐπίσης νὰ διείδῃ τις καὶ τὴν ἀναγέννησιν τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς ἤδη ἀπὸ τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ 13ου αἰῶνος, διότι—καὶ τοῦτο εἶνε ἄξιον σημειώσεως—αἱ προσωπογραφίαι τῆς Παναγίας Βελλᾶς εἶναι αἱ ἀρχαιότεραι τῶν διατηρηθεισῶν ἐντὸς ναῶν προσωπογραφιῶν τόσον ἐν Ἑλλάδι, ὅσον καὶ ἐν τῇ βυζαντινῇ Σερβίᾳ.

Ἴνα συμπληρώσωμεν τὸ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ ναοῦ διακοσμῆσεως θὰ εἵπωμέν τινα καὶ περὶ τοῦ εἰκονοστασίου του. Ξύλινος στυλοβάτης φέρων κατ' ἀποστάσεις ὅπας τετραγώνους πρὸς ἔνθεσιν ξύλων εὔρηται μεταξὺ τῶν ὀρθογωνίων πεσσῶν ἐν τῷ μέσῳ κλίτει τοῦ ναοῦ ἐν τῇ θέσει σημειοῦται ἐν τῇ κατόψει (εἰκ. 20). Τεμάχια τοῦ τέμπλου διετηρήθησαν ἱκανά, εἶναι δὲ ταῦτα γύψινα φέροντα ἐντὸς ξύλινον σκελετόν, χάριν στερεότητος. Οὗτος δ' ὁ σκελετὸς ἐνεπηγνύετο ἐντὸς τῶν τετραγώνων ὀπῶν τοῦ ξυλίνου στυλοβάτου, περὶ ὧν εἵπομεν, ὥστε οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι τὰ γύψινα τεμάχια, περὶ ὧν θὰ ὁμιλήσωμεν, προέρχονται ἐκ τοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ. Εἶναι δὲ τὰ τεμάχια ταῦτα

1ον) κιονίσκοι ὑπὸ μορφήν δέσμης κορμῶν συσφιγγομένων διὰ ταινιῶν καὶ φερόντων φυλλωτόν τι κιονόκρανον (εἰκ. 20 κάτω δεξιᾷ).

¹) *Millet*: Recherches sur l'iconographie de l'Évangile, Paris 1916, σ. 665.

2ον τεμάχια θωρακείων μετὸ πλαισίων ἐκ πλοχμῶν (εἰκ. 21 κάτω ἀριστερὰ) καὶ 3ον) τεμάχια ἐπιστυλίου τομῆς ὀρθογωνίου, κοσμούμενα διὰ τοῦ συνήθους ἐλικοειδοῦς μετ' ἀνθεμίων κοσμήματος (εἰκ. 20 κάτω ἐν τῷ μέσῳ).

Τὸ τέμπλον τῆς Κόκκινης ἐκκλησιᾶς εἶνε τὸ πρῶτον τὸ ὁποῖον συναντιῶμεν κατασκευασμένον διὰ γύψου. Χοῆσις τοῦ γύψου διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν τῶν ναῶν, ἐγένετο ἤδη ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος, κυρίως διὰ τὰς ἐσωτερικὰς ζώνας ¹ (κοσμήτας) ἢ διὰ τοὺς φεγγίτας τῶν παραθύρων ². Νῦν βλέπομεν τοῦτων χρησιμοποιούμενον χάριν οἰκονομίας ἀντὶ τοῦ μαρμάρου καὶ διὰ τὸ τέμπλον.

Ἐκτὸς δὲ τῶν γυψίνων τεμαχίων μετ' ἀναγλύπτων παραστάσεων διασώζονται καὶ τινὰ πήλινα ὀπτιὰ τεμάχια φέροντα καὶ ταῦτα πλαστικὸν διάκοσμον· ἀγνοοῦμεν ὅμως πόθεν ταῦτα προήρχαντο (εἰκ. 20 ἄνω).

Η ΚΤΗΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Ἄς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς κτητορικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ναοῦ, ἣτις εὔρηται ὕπερθεν τῆς εἰς τὸν νάρθηκα ἀγούσης θύρας ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παρειάς τοῦ μεσοτοιχοῦ (εἰκ. 21). Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ λευκοῦ κονιάματος διὰ μελανῶν κεφαλαίων γραμμάτων μετὰ τῶν συνήθων ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς χρόνοις βραχυγραφικῶν συμπτύξεων Ἐρυθραὶ χαραγαὶ βοηθητικαὶ τῆς εὐθυγραμμίας τῆς γραφῆς διακρίνονται κατὰ τὴν βᾶσιν ἐκάστης σειρᾶς γραμμάτων. Τὴν ἐπιγραφὴν περιθεῖται πλαίσιον ἐξ ἐρυθρᾶς ταινίας πλάτους 0,07. Τὸ ὀλικὸν πλάτος εἶναι μετὰ τοῦ πλαισίου 1,82. Δώδεκα ἐν ὄλῳ στίχοι ἀπαρτίζουν τὴν ἐπιγραφὴν, ὧν οἱ ἕξ πρῶτοι εἶναι πυκνότερον τῶν τελευταίων γεγραμμένοι καὶ μὲ ὕψος γραμμάτων μικρότερον (0,04). Τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς ἐπιγραφῆς ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Σπ. Λάμπρου ³, ὅστις καὶ παρετήρησεν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ «εἶναι μὲν καταλογάδην γεγραμμένη, ὅμως διακρίνονται ἐν τῷ σωζομένῳ μέρει οἱ χολιάμβοι ἐξ ὧν συνέκειτο». Βραδύτερον κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Χρ. Λαμπράκη καὶ τοῦ ἐν Βουργαρελίῳ δημοδιδασκάλου κ. Γ. Παπαδημητρίου, ἐδημοσίευσεν ὁ Λάμπρος ὀλόκληρον τὴν ἐπιγραφὴν ἀλλ' ἄνευ οὐδενὸς σχολίου ⁴.

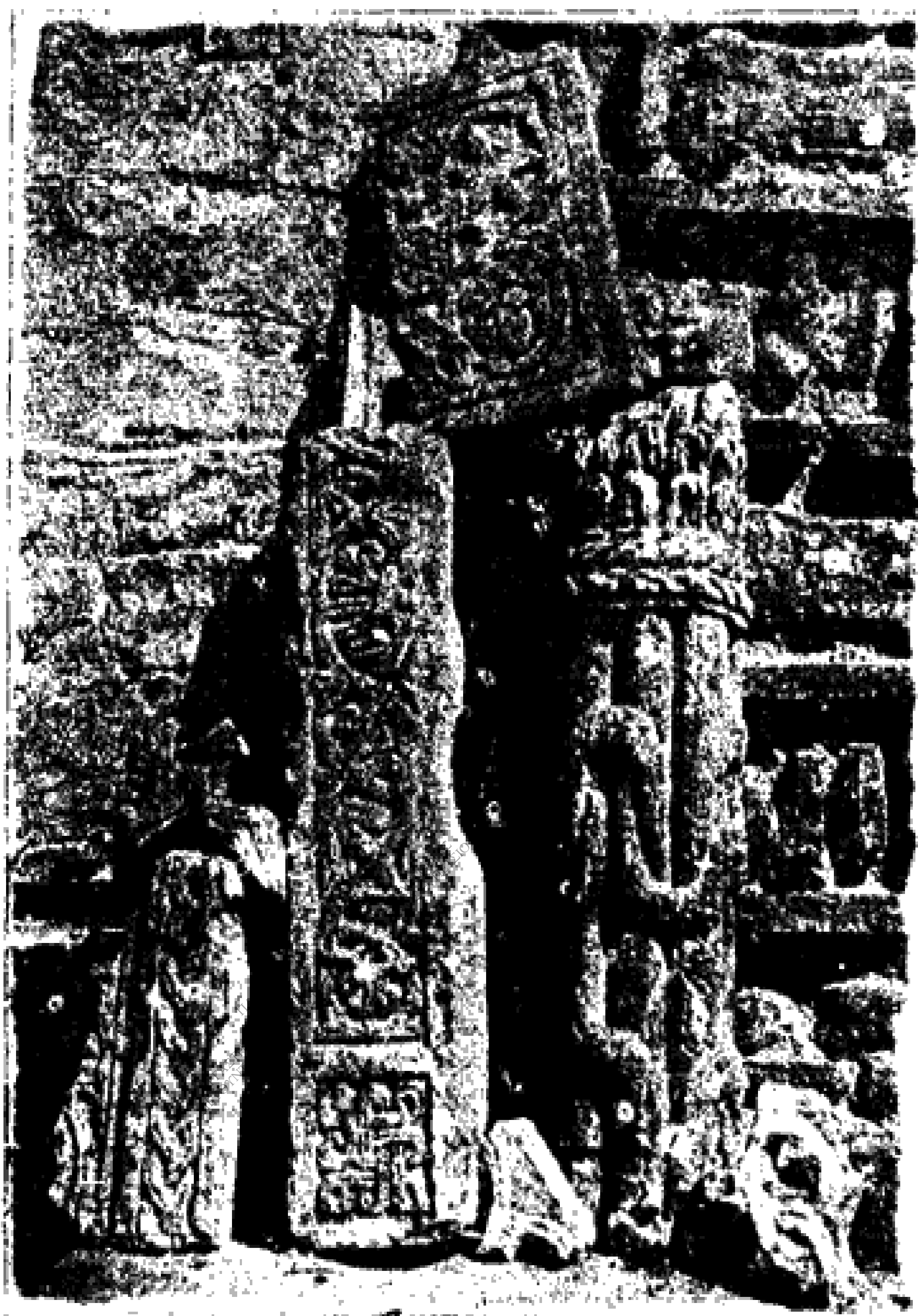
Ἐκ τῶν ἐν τέλει τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφερομένων ὀνομάτων τοῦ Νικηφόρου καὶ τῆς Ἄννης, συνεπέραναν ὁ Λάμπρος ὅτι κτήτορες τοῦ ναοῦ

¹) Ὁσιος Λουκᾶς Schulz and Barnsley the monastery of S. Luke πίναξ 27.

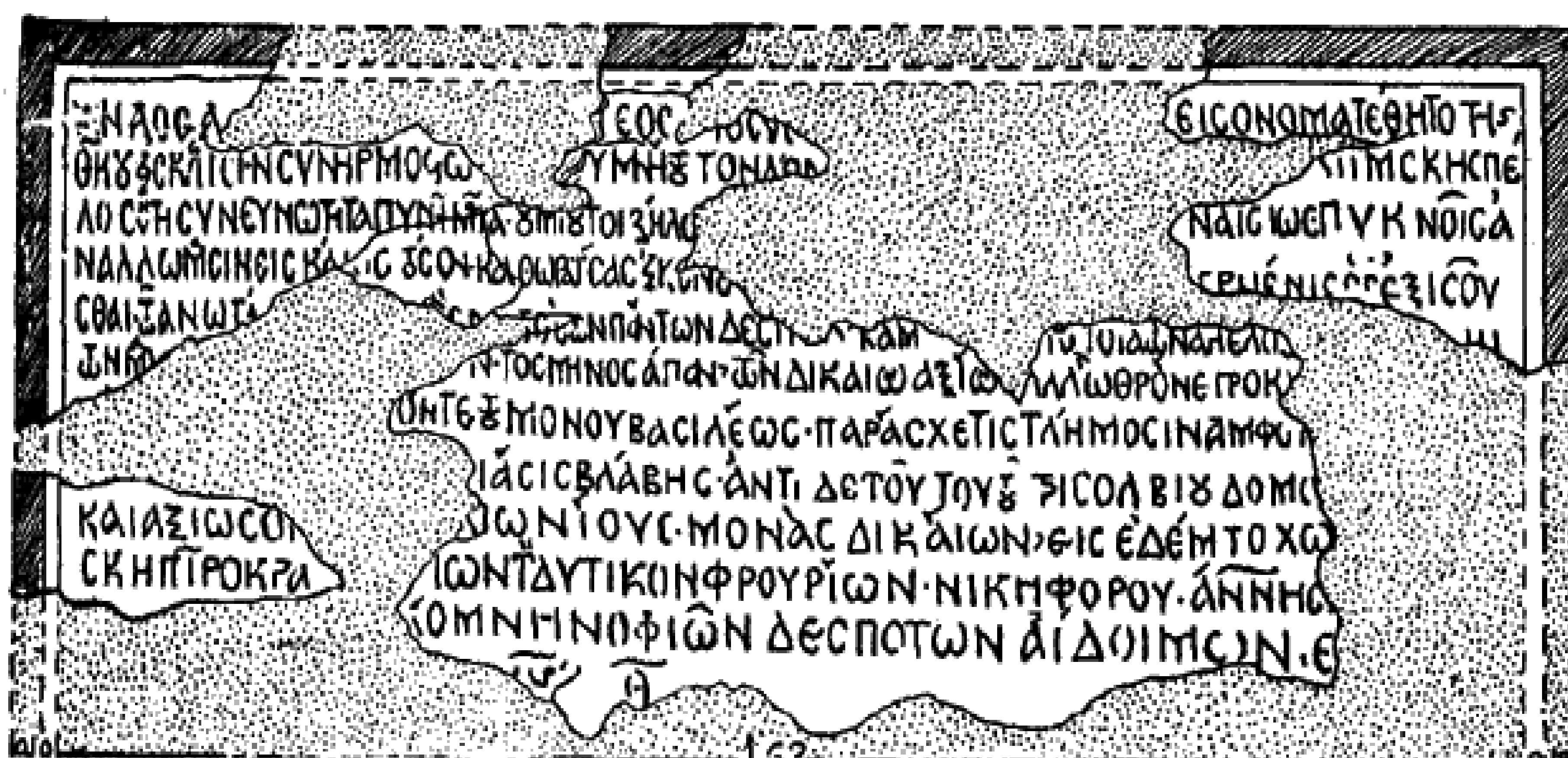
²) Ὁσιος Λουκᾶς Φωκίδος Schulz and Barnsley. Κάτω Παναγιὰ Ἄρτης.

³) Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ Β' τεῦχ. Γ' σελ. 291.

⁴) Νέος Ἑλληνομνήμων Τόμ ΙΑ' σελ. 319

Εἰκ. 20.—Τεμάχια τοῦ γυψίνου εἰκονοστασίου.

Εἰκ. 21.—Ἡ χιτορικὴ ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ.

ἠπῆρξαν ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Νικηφόρος ὁ Α΄, υἱὸς τοῦ Μιχαήλ Β΄ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἄννα ἡ Παλαιολογίνα. Ἐκ δὲ τῆς ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ σωζομένης ἰνδικτιῶνος Θ΄ συνεπέραναν ὁ Λάμπρος δι' εὐφυῶν συλλογισμῶν, ὅτι ὁ ναὸς θὰ ἐκτίσθῃ τὸ ἔτος 1281.

Ἐν τούτοις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῶν προσωπογραφιῶν τοῦ νάρθηκος, αἵτινες περιέργως διέλαθον τὸν Λάμπρον καὶ αἵτινες εἰκονίζουσι τοὺς κτήτορας ἐνδεδυμένους οὐχὶ βασιλικὰς στολὰς, ὡς θὰ συνέβαινε ἂν εἰκονίζοντο οἱ δεσπότες, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ κυρίως ἐκ τῶν ὑπεράνω αὐτῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἀναφέρουσι ρητῶς ὡς κτήτορα τοῦ ναοῦ τὸν πρωτοστράτορα Τζιμισκῆν παρεκινήθην εἰς νέαν τῆς ἐπιγραφῆς ἀνάγνωσιν, ἣτις διαφέρει τῆς ἀναγνώσεως τῶν Λαμπράκη καὶ Παπαδημητρίου εἰς τινὰ καίρια σημεῖα· διότι ἀντὶ Ἄννης Κομνηνοῦ, ἣν εἶχον ἀναγνώσει ἐκεῖνοι, ἀνέγνωσα ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ ἀσφαλῶς Μαρία, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν τε τῷ παρατιθεμένῳ πανομοιοτύπῳ τῆς ἐπιγραφῆς (εἰκ. 21) καὶ ἐν τῇ παρατιθεμένῃ μεταγραφῇ αὐτῆς, ἐν ἣ συνεπλήρωσα ἐντὸς ἀγκυλῶν λέξεις τινὰς εὐκόλως ἐπανορθουμένας.

Ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης τὰ ὀνόματα τῶν δεσποτῶν Νικηφόρου καὶ Ἄννης ἀναφέρονται μόνις ἐν τῷ δεκάτῳ στίχῳ καὶ δὴ κατὰ πτωσιν γενικήν, ἐν ᾧ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ ἀναφέρεται εἰς πρῶτον πρόσωπον καὶ οἶονεὶ ὁμιλοῦν πρὸς τὸν ἀναγνώστην, ὡς συνήθως εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπιγραφάς, τὸ ὄνομα Τζιμισκῆς «σὺν τῇ συνεύνῳ αὐτοῦ Μαρία», ἥτοι ἀκριβῶς ἐκεῖνα τὰ πρόσωπα, ἅτινα εὗρομεν καὶ εἰς τὰς περιγραφείσας προσωπογραφίας τοῦ νάρθηκος. Ὡς δὲ εἴκομεν ὁμιλοῦντες περὶ τῆς πρώτης τῶν ὑπὲρ τὰς προσωπογραφίας ἐπιγραφῶν, τὸ ὄνομα τοῦ Τζιμισκῆ τούτου ἦτο Θεόδωρος καὶ τοῦτο συνεπλήρωσα ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ τῆς μεγάλης ἐπιγραφῆς (εἰκ. 22).

Κτήτορες κατὰ ταῦτα τοῦ ναοῦ δὲν ἦσαν οἱ δεσπότες Νικηφόρος καὶ Ἄννα, ἀλλ' ὁ πρωτοστράτωρ αὐτῶν Θεόδωρος Τζιμισκῆς καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Μαρία, οἵτινες διὰ πολλῶν ἐξόδων—«πυκνοῖς ἀναλλώμασιν»—καθωράϊσαν τὸν ναὸν «εἰς τόσον κάλλος εἰκόνων». Ἐγένοντο δὲ ταῦτα «σκηπτοκρατούντων τῶν δυτικῶν φρουρίων», ἥτοι ἀρχόντων τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τοῦ δεσποιάτου, τοῦ Νικηφόρου καὶ τῆς Ἄννης. Ἐπειδὴ δ' ὁ Νικηφόρος ἤρξεν ἀπὸ τοῦ 1269 μέχρι τοῦ 1290, κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο

¹⁾ Ὡς γνωστὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ Β΄ Δούκα τὸ Δεσποτάτον ἐσχίσθη εἰς δύο : τὸ ἐν Ἠπείρῳ δυτικὸν καὶ τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ ἀνατολικόν. Καὶ τὸ μὲν δυτικὸν ἔλαβεν ὁ Νικηφόρος, τὸ δὲ ἀνατολικὸν ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Μιχαήλ Ἰωάννης.

²⁾ Κατὰ τὸν Γρηγοράν ὁ Μιχαήλ Α΄ ἀπέθανε τὸ 1269 (ἐκδ. Βόν. 110) κατ' ἄλλους τὸ 1271 (Παπαρρηγοπούλου Ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος τόμ. Ε' σελ. 115).

ΝΑΟΣ. Α[ΓΙΟΣ] ΕΟΣ ΕΙΣ. ΟΝΟΜΑ ΤΕΘΗΤΟ. ΤΗΣ
 ΘΚΘΕΙΚΛΙΧΗΣ ΝΗΡΜΟΣΤΩ [ΤΗΣ ΠΑΝ] ΥΜΝΗΤΗ ΤΟΝ ΔΟΜ[ΟΝ] ΔΟΣΤΙΣ ΕΔΕΙΜΑΤΟ ΘΕΘΩΡΟΣ Τ] ΖΗΜΚΗΣ ΓΕ
 ΛΟ. ΣΥΝ. ΤΗ. ΣΥΝΕΝΩ. ΤΗ. ΤΑΓΥΝΗ. ΜΑΡΙΑ. ΘΜΙ. ΟΝΤΟΙ. ΖΗΛΩ Ν. ΑΙΣΙΩΣ ΠΥΚΝΟΙΣ. Α-
 ΝΑΛΛΩΜΑΣΙΝ. ΕΙΣ. ΚΑΛΟΣ. ΤΟΣΟΝ ΚΑΘΩΡΑΪΣΑΣ. ΕΙΚΟΝ[ΩΝ] ΒΡΗΘΕΝΙΣ. ΟΣ. ΕΞ. ΙΣΟΝ.
 5 ΣΘΑΙ. ΤΩ. ΑΝΩΤΑ[ΤΩ] ΤΟΣ. ΤΩΝ. ΠΑΝΤΩΝ. ΔΕΣΠ[ΟΙΝΑ]. ΚΑΜ[Ε]]ΤΑΤΩΝ. ΑΝΕΛΟ
 ΤΩΝ. ΜΑ Ν. ΤΟ. ΣΜΗΝΟΣ. ΑΓΑΝ. ΤΩΝ. ΔΙΚΑΙΩΝ. ΑΞΙΩΝ. ΑΛΛ' Ω ΘΡΟΝΕ. ΠΡΟΚ
 ΝΤΕ. ΤΟΥ. ΜΟΝΟΝ. ΒΑΣΙΛΕΩΣ. ΓΑΡΑΣΧΕ. ΤΙΣ. ΤΛΗΜΟΣΙΝ. ΑΜΦΟΙ[Ν]
 ΙΑΣΙΣ. ΒΛΑΒΗΣ ΑΝΤΙ. ΔΕ. ΤΟΥΤΟΥ. ΤΟΥ ΤΡΙΣΟΛΒΙΟΝ. ΔΟΜΟ[Υ]
 ΚΑΙ. ΑΞΙΩΣΟ[Ν] Α]ΙΩΝΙΟΥΣ. ΜΟΝΑΣ. ΔΙΚΑΙΩΝ. ΕΙΣ. ΕΔΕΜ. ΤΟ ΧΩ[ΡΙΟΝ]
 10 ΣΚΗΓΤΡΟΚΡΑ[ΤΟΥΝ] ΤΩΝ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ. ΦΡΟΝΡΙΩΝ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ- ΑΝΝΗΣ
 ΚΟΜΗΝΟΦΩΝΩΝ. ΔΕΣΠΟΤΩΝ. ΑΪΔΟΙΜΩΝ. ΕΤΟΥΣ
 ΙΝΔ'. Θ

ἢ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευομένη Ἰνδικτιῶν Θ' συμπίπτει μόνον πρὸς τὸ ἔτος 1281¹⁾ ἔπεται ὅτι κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος ἐγένετο ἡ εἰκονογράφησις τοῦ ναοῦ καὶ ἄρα καὶ αἱ προσωπογραφίαι τοῦ νάρθηκος. Ἡ δὲ κτίσις αὐτοῦ θὰ προηγῆθη κατὰ τινα ἔτη.

Τὸ ἔτος δὲ τοῦτο τῆς κατασκευῆς τῆς Κόκκινης Ἐκκλησιᾶς ἀποδεικνύει τὴν Παναγίαν Βελλᾶς προγενεστέραν τῆς Παρηγορητίσσης, οὐχὶ δὲ μεταγενεστέραν, ὡς ἤκασεν ὁ Λάμπρος²⁾. Συμφωνεῖ δὲ τὸ συμπέρασμα τοῦτο καὶ πρὸς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν, καθ' ἣν τὴν Παρηγορήτισσαν ἔκτισε μαθητὴς τοῦ πρωτομάστορα τῆς Παναγίας Βελλᾶς. Ἴδου δὲ πῶς ἔχει ἡ ἐν λόγῳ παράδοσις καταγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ εὐμούσου δημοδιδασκάλου κ. Παπαδημητρίου πάνυ εὐγενῶς παραχωρήσαντός μοι πρὸς δημοσίευσιν καὶ τὰς ἄλλας ἐνταῦθα μνημονευομένας σχετικὰς πρὸς τὴν Κόκκινην Ἐκκλησίαν παραδόσεις.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

α) Ὁ Πρωτομάστορας

Ὁ πρωτομάστορας πῶφκιανε τ' ν ἐκκλησιά τ'ς Παναγία 'ς τὸ Παληοχωρὶ εἶχε χτίσει προστήτερα τ' Βλαχιόρινα ποῦνε ἀντίκρυα ἀπ' τ' ν Ἄρτα 'ς τοῦ Τούρκικου, κ' ἦταν πολὺ καλὴ ἐκκλησιά. Ἀλλὰ ὁ κάλφας τ' καταπίασθηκε κι' ἔφκιασε τὴν Παρ'γιορήτσα 'ς τ' ν Ἄρτα ποῦταν καλύτερη ἀπ' τ' Βλαχιόρ'να καὶ τῶβγαλαν καὶ τραγοῦδι πῶλεγε: «Νὰ βγῆ ἡ κυρὰ Βλαχιόρινα νὰ ἰδῆ τὴν Παργιορήτσα» ποῦηταν πολὺ ὁμορφότερη καὶ καλύτερη. Ὁ πρωτομάστορας τότες ἔχτιζε 'σ τὴν Παναγιά 'ς τὸ Παληοχωρὶ καὶ σὰν ἄκουσε τὸ τραγοῦδι τοῦρθε μεγάλο χάλι, γιατί νὰ τὸν περάση 'στὴν τέχνη ὁ κάλφας του—κι' ἀπ' τὴ μεγάλη του τὴ λύπη ἐκεῖ ποῦ δούλευε τοῦρθε σκοτοῦρα κι' ἔπισε κάτου ἀπ' τὴ σκεπὴ τῆς ἐκκλησίας καὶ

¹⁾ Ἐθεωρεῖτο μέχρι τοῦδε βέβαιον ὅτι ὁ Νικηφόρος ἀπέθανε τὸ 1296 (*K. Hopf Geschichte Griechenlands* ἐν Ersch und Grubers Encyclopädie τόμ. 85, 356). Ἄλλ' ἐσχάτως ὁ καθηγητὴς κ. Βογιατζίδης συνδυάσας χωρίον τι τοῦ Παχυμέρους (B' 200, 17) ἀναφέρον ὅτι ὁ Ἰωάννης Α' τῶν Ν. Πατρῶν ἐτελεύτησε σχεδὸν ταυτοχρόνως μὲ τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν του Νικηφόρον, πρὸς χωρίον χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου ἀπολυθέντος τὸ 1289 καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Ἰωάννης ἀναφέρεται ὡς νεκρός, ἤχθη εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Νικηφόρος θὰ ἀπέθανε ἤδη πρὸ τοῦ 1290 (Ἔπετηρ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν τόμ. Α' σελ. 148). Τοῦτου οὕτως ἔχοντος ὁ μὲν ναὸς τῆς Παναγίας Βελλᾶς ἐκτίσθη ἀσφαλῶς τὸ 1281, ὁ δὲ ναὸς τῆς Παρηγορητίσσης, οὕτινος ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ἀναφέρει τὸν υἱὸν τοῦ Νικηφόρου Θωμᾶν, ὅστις κατὰ τὸν Παχυμέρη ἦτο ἑπταετὴς κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, θὰ κατεσκευάσθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1282 καὶ 1289 οὐχὶ δὲ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1280 καὶ 1296, ὡς συνέπερανα ἐν Ἀρχαιολ. Δελτίῳ 1919 σελ. 80.

²⁾ Ν. Ἑλληνομνημῶν Τόμ. Β' σελ. 298.

σκοτώθηκε. Οἱ σύντροφοί του τὸν ἔθαψαν μέσα ὅσ τὴν ἐκκλησιά. Ἄλλὰ τὸ αἷμά του σὰν σκοτωμένος ποῦταν βογγάει κάθε βράδυ καὶ τᾶκουε ὅποιος πέρναε ἀπ' ἐκεῖ ὡς τὰ τῶρα - τῶρα πού ἔζ'γαν οἱ πατεράδες μας. Ὑστερα ἀπὸ πολὺν καιρὸ ξέχωσαν τὰ κόκκαλά του κι' ἔκαμαν ἁγιασμούς καὶ ἀπὸ τότε ἔπαψε κι' ὁ βόγγος καὶ τῶρα δὲν ἀκούγεται τίποτε».

β) Ὁ βασιλεὺς τῆς Τσιούκας καὶ ἡ θύρα τοῦ Νάρθηκος.

«Τὸν παλιὸ καιρὸ ἦταν βασιλεῖο ὅσ τὴν Τσιούκα. Ἐκεῖ βασίλευε ἓνας βασιλεὺς πολὺ περήφανος. Ξεκίναε ἀπ' τὸ παλάτι του καθάλλα ὅσ τ' ἄλογό του κι' ἔρχονταν νὰ προσκυνήσῃ ὅσ τὴν κόκκινη ἐκκλησιά σ' τὸ Παληοχώρι. ἄμα ἔφθανε ὅσ τὴν πόρτα τ' ἐκκλησίας δὲν ξεπέζευε ἀπ' τ' ἄλογό του γιὰ νὰ μπῆ μέσα ὅσ τὴ λειτουργία, ἀλλὰ ἔμπαινε καθάλλα-ρης ἀπ' τὴν πόρτα τῶν γυναικῶν, γιὰ τὴ πόρτα αὐτήν ἦταν πολὺ μεγαλύτερη τότε. Ὑστερα ἀπ' τὸν ἔδιωξαν αὐτὸν τὸν βασιλεὺς κι' ἦρθαν οἱ Τούρκοι, τότες οἱ Χριστιανοὶ γιὰ νὰ μὴ μπαίνουν μέσα ὅσ τὴν ἐκκλησιά οἱ Τούρκοι καθάλλα καὶ τ' μολαίνουν, ἔκαναν τὴν πόρτα μικρούτσικη καθὼς εἶναι καὶ σήμερα καὶ γιὰ νὰ μπῆ κανένας μέσα θέλει νὰ σκύψῃ. Ἀστόησα νὰ ὅσ πῶ πῶς γι' αὐτὸν τὸν βασιλεὺς λιὲν πῶς δὲν ἦταν χριστιανὸς καθ' ἑαυτοῦ»¹

γ) Ὁ ἀρχαιοκάπηλος τῶν Χουλιαράδων.

«Τὸν καιρὸ τ' ἐπανάστασι καὶ μπρήτερα ἀκόμη ἦρθε ὅσ τὸ Παληοχώρι ἓνας μεταπράτης ἀπὸ τ' Χ'λιαράδες καὶ εἶχε τέσσερα μ'λάρια, καὶ τᾶδες ἀπέξω ἀπ' τ'μ Παναγία. Τὸν εἶχαν στείλει ἀπ' τὰ Γιάννινα νὰ κλέψ' τ'ς

¹) Ἐπὶ τῆς παραδόσεως ταύτης καὶ ἰδίως τῆς τελευταίας φράσεως, ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο καθ' ἑαυτοῦ Χριστιανὸς στηρίζει συμπεράσματά τινα ὁ Λάμπρος εὐρίσκων σύμφωνον τὴν παράδοσιν μετὰ τὴν ἱστορικὴν πληροφορίαν, καθ' ἣν οἱ ἐκ τοῦ οἴκου Ὁρσίνη βασιλεύσαντες ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου κόμιστες Κεφαλληνίως Νικόλαος καὶ Ἰωάννης, ὄντες καθολικοὶ τὸ πρῶτον μετέστησαν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ὥστε δὲν ἐθεωροῦντο καθ' ἑαυτὸ χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι (Ν. Ἑλληνομνημῶν τόμ. Β' σελ. 296). Ὅμως πιθανὸν ἢ παράδοσις ν' ἀφορᾷ εἰς τοὺς μετὰ τοὺς Ὁρσίνη ἡγεμονεύσαντας ἐν Ἠπείρῳ Τόγκους, καθολικοὺς τὸ θρήσκευμα ἢ πιθανώτερον εἰς μεταγενέστερόν τινα φράγκον ἡγεμόνα, ἄρχοντα τοῦ παρακειμένου φρονιρίου τῆς Τσιούκας, ὅστις κατὰ τὴν παράδοσιν ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἡ ἀνωτέρω παράδοσις δὲν συμβιβάζεται καὶ πολὺ πρὸς τὴν πραγματικότητά ἀφ' οὗ αἱ θύραι τοῦ νάρθηκος εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀπετέλουν ἐν σύνολον μετὰ τῶν ἀνωθεν παραθύρων, ὡς ἤκασεν ὁ Λάμπρος (ε. ἄ. σελ. 290). Πάντως ὁμως, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, ἦσαν αὐταὶ πλείονες τῆς μᾶς, ἢ δὲ σήμερον μόνη ἀνοιχτὴ δυτικὴ ἦτο κατὰ τι μεγαλύτερα.

μαρμαρένιες κολῶνες ἀπ' τὸ βασιλομανάστηρο καὶ νὰ τ'ς φορτώσῃ ἔς τὰ μ'λάρια καὶ νὰ τ'ς πάῃ ὅς τὰ Γιάννινα καὶ νὰ τ'ς π'λήσῃ. Μόλις μπῆκε μέσα, μὲ μιὰ βαρεῖα βάρεσε τ' μπρώτη κολῶνα νὰ τ' σπάσῃ καὶ πέταξε ἀπ' τὸ μάρμαρο μιὰ πελεκοῦδα ἀπ' φαίνεται ἀκόμα σήμερα. Τ' φάνηκε σὰν νὰ εἶδε μπροστά του τὴν Παναγία καὶ τῷδωκε μιὰ μουτζουφλιά ὅτ'α μοῦτρα κι' ἔπεσε τ'ανάσκελα, ἀπάνωθ'ε του, ἤλθε ἡ κολῶνα καὶ τὸν πλάκωσε, μὰ δὲν τὸν σκότωσε. Ἔδωκε, πῆρε νὰ σηκωθῆ, δὲν μπόρεσε. Τότε ἔταξε φλωριά μιὰ χουῦφτα ὅς τὴν Παναγία νὰ τὸν χωρέσῃ καὶ τότε σηκώθηκε ἡ κολῶνα μοναχὴ τ'ς, ὅπως τ'ν' εἶναι σήμερα ὀρθή. Τότε ὁ μεταπράτ'ς ἄφηκε τὰ φλωριά ὅς τὴν Παναγία καὶ πῆρε τὰ μ'λάρια κι' ἔφυγε καὶ μολόγαε σ' ὄλον τὸν κόσμον τὴν ἁμαρτία τ' καὶ τὸ θιαῖμα ποῦειδε».